

AZ ISKOLAI ERŐSZAKKAL KAPCSOLATBAN ELŐFORDULÓ MAGATARTÁSMINTÁK VIZSGÁLATA ÁLTALÁNOS ÉS KÖZÉPISKOLAI DIÁKOKNÁL

VASSNÉ FIGULA ERIKA¹ – MARGITICS FERENC^{1*} –
BARCSA LÁSZLÓNÉ¹ – MADÁCSI MÁRIA¹ –
PAUWLIK ZSUZSA^{1,2} – ROZGONYI TIBORNÉ¹

¹Nyíregyházi Főiskola, Pszichológia Tanszék, Nyíregyháza

²Debreceni Egyetem, Humántudományi Doktori Iskola,
Pszichológiai Doktori Program, Debrecen

(Beérkezett: 2008. november 23.; elfogadva: 2009. március 2.)

Célkitűzés: Jelen tanulmány célja, hogy feltárja az iskolai gyakorlatban előforduló erőszakos magatartás- és viselkedésminták szerkezetét, a támadó, az áldozat, a csatlakozó beavatkozó, a segítő beavatkozó és szemlélő magatartásminta előfordulási arányait az általános- és középiskolás tanulók között, különös tekintettel a nemi és életkori eltérésekre. *Módszerek:* Az iskolai gyakorlatban az iskolai erőszakkal kapcsolatos magatartás- és viselkedésminták vizsgálatára kutatócsoportunk tesztfejlesztő eredményeként kialakított Iskolai Erőszak Kérdőívet használtuk. *Eredmények:* Az általános iskolai korosztálynál (11–14 év) az iskolai erőszakra adott reakciók közül a leggyakrabban előforduló magatartásminta – nemektől függetlenül – a segítő beavatkozás volt. A segítő beavatkozás összetevői közül a békítő beavatkozás mutatkozott a leggyakrabban használt magatartásmintának. A középiskolai korosztálynál eltérést találtunk a fiúk és a lányok között. A lányoknál szintén a segítő beavatkozás maradt a legerősebb magatartásminta, a fiúknál a támadóhoz való csatlakozó beavatkozás magatartásmintája vált a legjelentősebbé az iskolai erőszakra adott reakciók közül. Az iskolai erőszakra adott második legerősebb magatartásminta tekintetében szintén jelentősebb eltérések mutatkoztak a fiúk és lányok között. A lányoknál minden korosztály esetében ez a szemlélő, az általános iskolai fiúknál a támadóhoz való csatlakozó beavatkozás, a középiskolai fiúknál pedig a segítő beavatkozás magatartásminta volt. Az iskolai erőszakra adott támadó magatartásmódot nem találtuk jellemzőnek egyik korosztály esetében sem. A támadó magatartásminta azonban minden korosztály esetében jelentős, szignifikáns mértékben volt jellemzőbb a fiúkra, mint a lányokra. A fiúkra minden korosztály esetében szignifikáns mértékben jellemzőbb volt a fizikai és verbális erőszak alkalmazása és a támadásból származó előny preferálása. Az iskolai erőszakra adott reakciók közül az áldozat magatartásmintát találtuk a legkevésbé jellemzőnek a vizsgálati mintára.

* Levelező szerző: Dr. Margitics Ferenc, 4400 Nyíregyháza, Déri Miksa u. 23.
E-mail: margif@zeus.nyf.hu

11–12 éves korban még kb. azonos szinten váltak áldozatává az iskolai erőszaknak a lányok és fiúk. 13–14 éves kortól kezdve viszont ezt a magatartásmintát elsősorban a lányokra találtuk jellemzőbbnek, ami a szignifikáns mértéket azonban egyik korosztály esetében sem érte el. Az iskolai erőszakra adott magatartásminták egyes összetevőit vizsgálva szintén jelentős nemi eltéréseket sikerült kimutatnunk.

Kulcsszavak: iskolai erőszak, támadó, áldozat, segítő beavatkozás, csatlakozó beavatkozás, szemlélő magatartásmód

A legkülönbözőbb forrásokból származó információk napjainkban egyaránt azt jelzik, hogy az agresszió, a terror, az erőszak, a zaklatás, a gyűlölködés, az ellenségeskedés jelentős erősödést mutat az iskolai élet területén. Ma már egyre több országban válik politikai, társadalmi céllá az iskolai erőszak ok-okozati hátterének vizsgálata, a témával kapcsolatos tudás, ismeretek bővítése, az agresszió elleni céltudatos fellépés ösztönzése.

Mihály (2000) az iskolai erőszakra a sajtóban megjelent cikkek összefoglalásaként a következő tendenciákat állapította meg:

- az agresszivitás és a durvaság terjedése nem elszigetelt jelenség, hanem az egész társadalomban megfigyelhető tendencia;
- az iskolákban az erőszak elsősorban a középiskolákban van jelen, de folyamatosan egyre fiatalabb korosztályokat veszélyeztet;
- a városokban gyakoribb az előfordulása, mint a kisebb településeken;
- kialakulásában fontos szerepet játszhat a családi és gazdasági helyzet;
- az iskolai kudarcok is szoros összefüggést mutatnak az iskolai erőszak terjedésével.

A nemzetközi szakirodalomban az iskolai erőszak, az iskolai zaklatás, a pszichoterror különböző formáinak az elnevezésére a bullying fogalmát használják (Mihály 2003).

A bullying érdemi vizsgálatával, kutatásával viszonylag későn, csak az 1970-es években kezdtek foglalkozni. A kutatások a skandináv országokban (Norvégiában, Svédországban) indultak. A szakirodalomban a leggyakoribb hivatkozási forrásnak ma is a svéd származású norvég Dan Olweus (a téma nemzetközi szakértőjének tartott kutató) munkája, alapvető kutatási eredményei számítanak. Nem véletlen, hiszen a nevéhez fűződik az iskolai erőszak (*school violence*), az iskolai zaklatás (*school bullying*) témájának szisztematikus kutatása és a több mint 25 évig tartó munka eredményeinek összegzése, közkinccsé tétele. Érdemei között tartható számon a jelenségek pontos definícióval való leírása, valamint egy olyan kérdőív kidolgozása (Zaklató/Áldozat Kérdőív), amely a különböző or-

szágokban végzett kutatásokban is hasznosíthatónak bizonyult, annak ellenére, hogy kultúránként némi különbség tapasztalható a témakörbe illő fogalmak tartalmának, megjelenési formájának értelmezésében (Vassné Figula és mtsai 2008).

Dambach (2001) megfogalmazásában az iskolai zaklatás egy csoportnak egy egyénnel szemben alkalmazott lelki terrorját jelenti, amely ismétlődően és hosszabb időn keresztül fennáll. Mihály (2003) szerint a bullying egy személy vagy csoport által kezdeményezett olyan erőszakos folyamat, amely egy olyan személy ellen irányul, aki nem tudja magát megvédeni.

A direkt bullying a zaklatás közvetlen megnyilvánulását jelenti (verekedés, gúnyolódás, csúfolódás, piszkálás, lökdösés, valamint az erőszak minden közvetlenül megnyilvánuló formája), az indirekt bullying a zaklatás közvetett megnyilvánulására utal, melynek eredményeként egy gyermek az osztályban elszigetelődik, a többiek kiközösítik és ennek számtalan módon tanújelét is adják (Mihály 2003).

Boulton és Flemington (id. Mihály 2003) szerint az iskolában előforduló zaklatás leggyakoribb formái a következők:

- az áldozat gúnyos, folyamatos nevével szólóztatása,
- valamiből való kihagyása,
- gúnyolása és lökdösése,
- személyes dolgainak az elvétele,
- fenyegetése,
- trágár történetek mesélése neki,
- olyan cselekedetekre való kényszerítése, amit egyébként nem csinálna meg.

Figula (2004) kutatásai során az áldozat szemszögéből az iskolai zaklatás következő formáit találta a legjellemzőbbnek:

- az áldozat csúfolása,
- bosszantása, cukkolása,
- személyes dolgainak az elvétele,
- kirekesztése,
- megverése.

Az eddigi kutatások azt mutatják, hogy az iskolai erőszakkal, a bullyinggal kapcsolatban általában háromféle szerepkör különíthető el (Mihály 2003): elkövető (támadó, agresszor), elszennvedő (áldozat) és szemlélő.

Kultúrközi vizsgálatokból származnak azok a bizonyítékok, hogy az agresszív viselkedést, az erőszakos magatartást a gyerekek a felnőttek viselkedésének a megfigyelése alapján sajátítják el. Az agresszív modellel szembesülők nemcsak utánozzák az agresszió megfigyelt módját (módjait), hanem azokat sajátjaikkal ki is egészítik. Ebből az a következtetés

vonható le, hogy amint a gyerekek elég idősé ahhoz, hogy megértsék azt, ami történik, képesek ártani másoknak, a felnőttektől elsajátítják egyrészt az agresszió sajátos típusait, másrészt azt az általános felfogást, hogy az agresszív viselkedés elfogadható lehet (Bandura 1965, 1973).

Az agresszió csak azután kezdődik, miután a gyerek megérti, hogy ő mások fájdalmának az okozója lehet, és hogy másokat rávehet arra, hogy azt tegyék, amit ő akar, ha fájdalmat okoz nekik. Ahhoz, hogy agresszívnek minősüljön egy cselekedet, mások bántalmazására kell irányulnia. A vizsgálatok azt jelzik, hogy ennek a megértése elég hamar bekövetkezik a családban és az iskolában egyaránt (Maccoby 1980; Parker és Slaby 1983).

A gyermekek érésével az agresszió két formája jelenik meg. Az instrumentális agresszió (valamilyen kívánatos dolog megszerzésére irányul) és az ellenséges agresszió, amelyet „személyre irányuló” agresszióknak is neveznek, mert közvetlenebbül célozza a másik személy megsértését, akár bosszúból, akár a dominancia kinyilvánításának érdekében hajtják végre (Hartup 1974).

A vizsgálatok során szoros kapcsolatot figyeltek meg az agresszió és a dominancia-hierarchiák között (Strayer 1991). Az ilyen jellegű ellenséges interakcióknak egy sajátos mintázata figyelhető meg: amikor az egyik gyerek támad, a másik szinte mindig megadja magát azzal, hogy sírni kezd, elszalad, visszavonul, vagy a felnőtt segítségét kéri. Ezek a dominancia-vidalok a csoporton belüli társas kapcsolatok rendezett mintázatát mutatják. Az a gyerek, aki egy másikkal szemben domináns, domináns minden olyan gyerekekkel is, akik az utóbbi alatt állnak a csoport dominancia-hierarchiájában. Amikor a tanulók tudják a helyüket a hierarchiában, többnyire azokkal kezdenek ki, akikkel ezt biztonsággal megtehetik.

Minél zártabb egy csoport, minél több az érintkezési felület és az együtt eltöltött idő, annál inkább számolni lehet a kortárs csoportok zavaival, az alkalmazkodási nehézségekkel, a bullying jelenséggel, a viktimizációs veszélyeztetettséggel. Többnyire az iskoláskor (6–18 éves kor) az az időszak, amikor az agresszió, a zaklatás aktusai a különböző oldalakon álló feleknek és valamennyi érintettnek, résztvevőnek az életében hosszú távú szociális és pszichológiai kihatással, következménnyel járnak.

Azok a kutatók, akik az agressziót a tanuláselmélet alapján értelmezik, az agresszió fejlődésének magyarázatában három fő tényezőre hívják fel a figyelmet: az agresszió evolúciós őseink közötti jelenlétére; arra, hogy a társadalom jutalmazza az agresszív viselkedést; és a gyermekek azon hajlamára, hogy utánozzák az idősebb szerepmoდეlek viselkedését. A szociális tanuláselmélet hívei kiemelik, hogy az emberek azért tanulnak meg agresszíven viselkedni, mert általa gyakran jutalomhoz jutnak. A kutatók

azt figyelték meg, hogy az agresszív cselekedetnek jóval több mint háromnegyede pozitív következménnyel járt az agresszorra nézve: az áldozat vagy megadta magát, vagy visszavonult. Ezek a győzelmek növelték annak a valószínűségét, hogy az agresszor megismétli a támadást (Figula 2004).

Azt is feltárták, hogy a kortárs csoportok tagjainak többsége pozitívan erősítette meg az agresszív tendenciákat, akár csatlakoztak a támadáshoz, akár csak nézők maradtak. Arra is számtalan példát találtak, hogy az agresszív gyerekek szülei is gyakran megerősítették az agresszív viselkedést (Figula, 2004).

Angol kutatók – 150 család vizsgálata alapján – négy olyan tényezőt jegyeztek fel, melyek együttvéve erősen kapcsolódtak a gyermekkori viselkedési problémákhoz (Rutter és mtsai 1975; Kopp és Kaler 1989):

- családi konfliktusok,
- a szülők szociális devianciája (akár bűnözésben, akár pszichiátriai problémákban nyilvánul meg),
- társadalmilag hátrányos helyzet (alacsony jövedelem, rossz lakás-körülmények, sok hasonló korú gyerek),
- rossz iskolai környezet (szegényes iskolai környezet, a helyi iskola nem megfelelő minősége, alacsony szintű oktatás, a személyzet gyakori cserélődése).

Számos kutatót foglalkoztatott az a kérdés is, hogy milyen nevelés és milyen más gyermekkori körülmények vezetnek az agresszív reakcióminták kialakulásához. Négy tényezőt találtak különösen fontosnak (Olweus 1980; Lober és Stouthamer-Lober 1986):

- az elsődleges gondviselő(k), elsősorban az anya gyermek iránti alapvető érzelmei. A negatív attitűd, amelyet a melegség és a kötődés hiánya jellemez, növeli annak a veszélyét, hogy a gyermek később agresszív, ellenséges lesz másokkal szemben.
- megengedő viselkedés a gyermek agresszivitásával szemben. Ha a gondviselő általában megengedő és „toleráns” anélkül, hogy egyértelműen jelezné, hol a határa a kortársak, a testvérek és felnőttek ellen tanúsított agresszív viselkedésnek, akkor a gyermek agresszivitása minden valószínűséggel növekedni fog.
- autoriter gyermeknevelési módszerek (pl.: testi fenyegetés, erőszakos érzelmi kitérőek). Azoknak a szülőknek a gyermekei, akik gyakran folyamodnak ezekhez a módszerekhez, általában agresszívabbak lesznek, mint a többi gyerek általában. („Az erőszak erőszakot szül.”)
- a gyermek természete. Egy aktív, lobbanékony gyerek nagyobb valószínűséggel válik agresszív fiatallá, mint egy csendesebb.

Ma a nemzetközi kutatásokban az iskolai zaklatás (*school bullying*), az

iskolai erőszak (*school violence*) főbb jellemzőinek körvonalazására, a jelenség leírására többnyire az Olweus (1980, 1991, 1994) által alkotott definíciót használják. Ennek figyelembevételével az iskolai zaklatás jellemzőit az alábbiak szerint fogalmazhatjuk meg:

- agresszív viselkedési forma, amelyre a szándékos fájdalomkeltés jellemző, legtöbbször nyilvánvaló kiváltó ok nélkül,
- hosszabb időszakon át, több alkalommal szenved el az áldozat,
- olyan negatív cselekedet, melyben az elkövető, az erőszaktevő saját testét (fizikai-szellemi erejét) vagy éppen egy tárgyat (akár fegyvert is) használ fel arra, hogy az áldozatnak sérülést, fájdalmat, kényelmetlenséget okozzon,
- olyan interperszonális kapcsolatban zajlik, melyben az agresszor és az áldozat között nincs egyensúly az erőviszonyok tekintetében.

Bár több szerző jelzi, hogy nincs minden országban egyhangúlag elfogadott definíció, úgy tűnik, hogy akik sokkal tágabb körben határozzák meg és értelmezik a jelenséget, megfosztják azt a markáns megjelenítés lehetőségétől. Erre példa Swain (1998) felmérése, melyben a bullying fogalmát kiterjesztette minden olyan jelenségre, amit valaki azért csinál, hogy társát bosszantsa.

Olweus (1994) szerint egy diák akkor válik bullying áldozatává, ha ismétlődő jelleggel, hosszabb időszakon át olyan negatív akciók célpontja, melyeket egy vagy több diaktársa követ el ellene. Az iskolai zaklatás, erőszak folyamán a célpont legtöbbször egy magányos, védekezésre képtelen gyerek, akit általában több diák terrorizál, gyakran egy kisebb, két-három fős csoport (vagy annak a vezetője).

Az agresszió, az erőszak, a zaklatás számtalan formában van jelen az iskolában. Megjelenési formái sokszínűek lehetnek (Figula 2004):

- verbális: fenyegetés, fenyegetőzés, kötekedés, bosszantás, csúfolódás,
- fizikai: lökés, rúgás, csípés, lefogás, bezárás,
- szimbolikus: grimasz, mutogatás,
- indirekt formák: csoportból való kizárás, elutasítás, pletykák terjesztése.

Ranschburg (1973) indulati agresszióknak nevezi azt a viselkedést, melyre az elkövetőt csakis az a motívum készíti, hogy a másiknak fájdalmat, kellemetlenséget, sérelmet okozzon. Myers (1987) ellenséges agresszióról beszél, amelyet a düh inspirál. Mások öncélú agresszióknak tekintik azt, amikor az elkövető (ha egyáltalán indokolja cselekvését) semmi más okot nem hoz fel indoklasként, mint a kár akarását. Úgy ítélik meg, hogy az öncélú agresszió kiszámíthatatlansággal, félelemmel telíti az egymás közti kapcsolatokat, ezáltal súlyosan zavarja az együttélést. Formái lehetnek:

kötekedés, veszekedés, áskálódás, rágalmozás, basáskodás, kárörvendés, hírbehozás, gúnyolódás. Csoportos vagy tömeges megnyilvánulási formái: vandalizmus, lincselés, lázadás (Csepeli 1997).

Sokan az agresszió fő megnyilvánulásait, sőt lényegét az érzelmekben, indulatokban látják. A harag, a düh és a gyűlölet jelenségét az agresszió érzelmi-indulati megjelenésének tekintik (Hárdi 1997).

Kifejezetten az iskolai erőszak fajtái közé az alábbi jelenségeket, történeteket, magatartásformákat sorolták (Utasi 2000):

- a tanulók idegen tulajdonban lévő tárgyakkal szembeni erőszakos cselekedetei, vandalizmus: taneszközök, technikai eszközök, iskolaépület részeinek megrongálása, osztálytársak, iskolaszemélyzet tárgyainak rongálása;
- a tanulók egymás közti erőszakos viselkedése: verbális erőszak, játékos erőpróba, piszkálódás, rablás, fenyegetés, zsarolás, komoly verekedés sérüléssel, fegyveres összetűzés, versenyharc, területharc, akaratérvényesítő harc;
- a tanulók tanárokkal vagy más iskolai alkalmazottakkal szembeni erőszakos cselekedete, mely elsősorban pszichikai erőszak formájában nyilvánul meg;
- a tanárok erőszakos cselekedetei tanulókkal szemben (itt ugyancsak a pszichikai erőszak az elsődleges).

Jelen tanulmány célja, hogy feltárja az iskolai gyakorlatban előforduló erőszakos magatartás- és viselkedésminták szerkezetét, a támadó, az áldozat, a csatlakozó beavatkozó, a segítő beavatkozó és szemlélő magatartásminta előfordulási arányát (különös tekintettel a nemi és életkori eltérésekre) az általános és középiskolás tanulók között.

MÓDSZEREK

Minta

A vizsgálatban 1365 fő (731 lány, 634 fiú) általános és középiskolai tanuló vett részt.

A vizsgálati minta iskolatípus szerinti megoszlása a következőképpen alakult:

- Általános iskola felső tagozat: 905 fő (423 lány, 482 fiú)
- Középiskola: 460 fő (308 lány, 152 fiú)
- A vizsgálati minta lakóhely szerinti megoszlása a következő képet mutatta:
 - Nyíregyháza: 401 fő

- Budapest: 231 fő
- Kisváros (20 00 fő alatti lakos): 600 fő
- Község (5000 fő alatti lakos): 133 fő
- A vizsgálati minta életkor szerinti megoszlása:
 - 11–12 év: 410 fő (205 lány, 205 fiú)
 - 13–14 év: 446 fő (205 lány, 241 fiú)
 - 15–16 év: 259 fő (153 lány, 106 fiú)
 - 17–19 év: 250 fő (165 lány, 85 fiú)

A vizsgálat eszköze

Az iskolai gyakorlatban az iskolai erőszakkal kapcsolatos magatartás- és viselkedésminták vizsgálatára az Iskolai Erőszak Kérdőívet használtuk (Vassné és mtsai 2008).

Az Iskolai Erőszak Kérdőív 70 tétele – „szinte soha, néha, gyakran, majdnem mindig” válaszlehetőségekkel – az iskola mindennapi életében előforduló, tanulók közötti erőszak, zaklatás jelenségvilágát öt dimenzió mentén tárja fel. A csatlakozó beavatkozás skála kivételével valamennyi dimenzió további alskálákra osztható (1. táblázat).

1. táblázat. Az Iskolai Erőszak Kérdőív skálái és alskálái

<i>Áldozat Skála</i>
Kognitív alskála (a bántás tudatos észlelése, feldolgozása)
Affektív alskála (a bántás érzelmi hatása)
Testi reakció alskála (a bántásra adott testi reakció)
Társas támasz alskála (el nem fogadottság az osztályközösségben)
<i>Csatlakozó beavatkozás a támadóhoz Skála</i>
<i>Segítő beavatkozás Skála</i>
Békítő beavatkozás alskála
Segítségkérő beavatkozás alskála
Affektív alskála (belső feszültség a látott erőszak hatására)
<i>Szemlélő Skála</i>
Távolságtartás alskála
Félelem alskála
<i>Támadó Skála</i>
Fizikai agresszió alskála
Verbális agresszió alskála
Kirekesztés alskála
A támadásból származó előny alskála

Az Iskolai Erőszak Kérdőív pszichometriai jellemzői

A pszichometriai vizsgálatok a kérdőív egyes skáláinak és alskáláinak a megbízhatóságát jónak találták (2. táblázat).

2. táblázat. Az Iskolai Erőszak Kérdőív reliabilitás-mutatói

Az Iskolai Erőszak Kérdőív alskálái	Cronbach-alfa (n = 1365)	Teszt-reteszt (n = 140)
<i>Áldozat Skála</i>	0,846	0,84
Kognitív (a bántás tudatos észlelése, feldolgozása)	0,879	0,83
Affektív (a bántás érzelmi hatása)	0,898	0,84
Testi reakció (a bántásra adott testi reakció)	0,747	0,81
Társas támasz (el nem fogadottság az osztályközösségben)	0,823	0,88
<i>Csatlakozó beavatkozás a támadóhoz Skála</i>	0,769	0,79
<i>Segítő beavatkozás Skála</i>	0,759	0,81
Békítő beavatkozás	0,703	0,80
Segítségkérő beavatkozás	0,772	0,81
Affektív (belső feszültség a látott erőszak hatására)	0,723	0,84
<i>Szemlélő Skála</i>	0,726	0,80
Távolságtartás	0,732	0,81
Félelem	0,716	0,79
<i>Támadó Skála</i>	0,791	0,85
Fizikai agresszió	0,819	0,86
Verbális agresszió	0,841	0,87
Kirekesztés	0,765	0,81
A támadásból származó előny	0,754	0,80

Az adatok feldolgozása az SPSS for Windows 15.0 statisztikai program-csomag felhasználásával történt.

EREDMÉNYEK

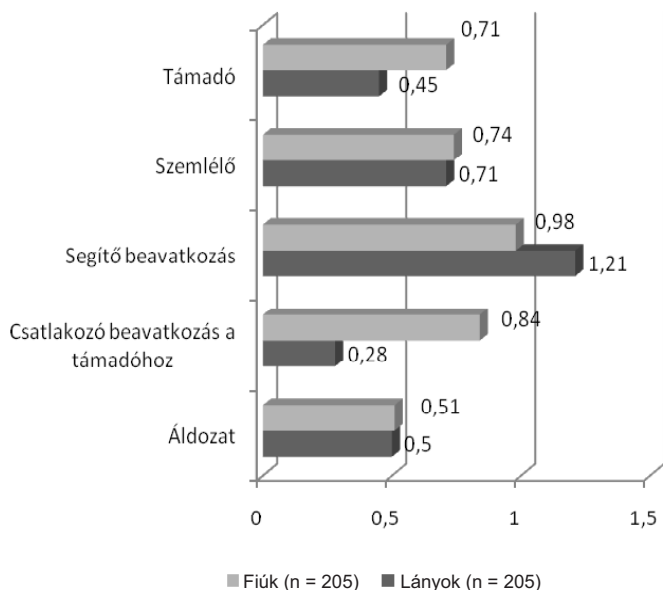
Az iskolai erőszakra adott magatartásminták szerkezete

Az Iskolai Erőszak Kérdőív egyes skáláinak és az alskáláinak az egymással való összehasonlíthatósága érdekében a vizsgált skálákon és alskálákon belül kiszámítottuk egy állításra adott értékek átlagát (szinte soha = 0, néha = 1, gyakran = 2, majdnem mindig = 3).

Az iskolai gyakorlatban az iskolai erőszakkal kapcsolatos magatartás-

és viselkedésminták szerkezeti jellemzőit az egyes életkori csoportoknak (11-12 év, 13-14 év, 15-16 év, 17-19 év) megfelelően vizsgáltuk. Az életkori csoportokon belül külön vizsgáltuk a nemekre jellemző magatartásminták szerkezetét.

Az 1. ábra az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásminták szerkezetét a 11-12 éves korosztálynál mutatja be.

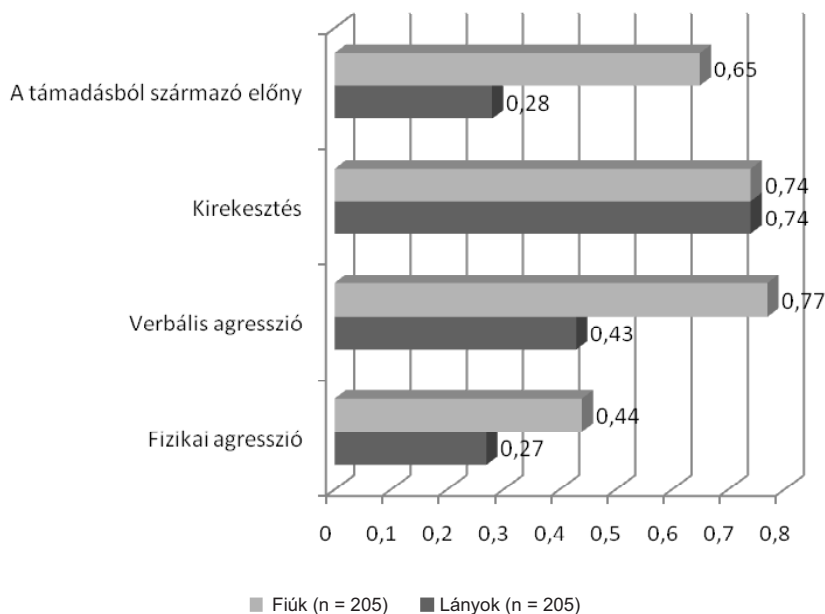

1. ábra. Az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásminták szerkezete a 11-12 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

Az ábrából kitűnik, hogy egyes területeken eltér egymástól az iskolai erőszakra adott magatartásminták szerkezete a lányoknál és a fiúknál. Ennél a korosztálynál a fiúkra leginkább a segítő beavatkozás volt jellemző, mely után a támadóhoz való csatlakozó beavatkozás következett. Ezt a szemlélő és támadó magatartásmód követte. A fiúkra legkevésbé az áldozat magatartásmódot találtuk jellemzőnek.

A lányoknál az iskolai erőszakra adott magatartásminták közül szintén a segítő beavatkozást találtuk a legerősebb reakciónak, melyet a szemlélő magatartás követett. Ez után az áldozat és a támadó magatartásminta következtek. A lányokra legkevésbé az volt jellemző, hogy a támadóhoz csatlakoznának.

Megvizsgáltuk azt is, hogy az iskolai erőszakra adott egyes magatartásmódok (skálák) összetevőinek (alskálák) milyen a szerkezete ennél a korosztálynál.

2. ábra. A támadó magatartásmód összetevőinek szerkezete a 11-12 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

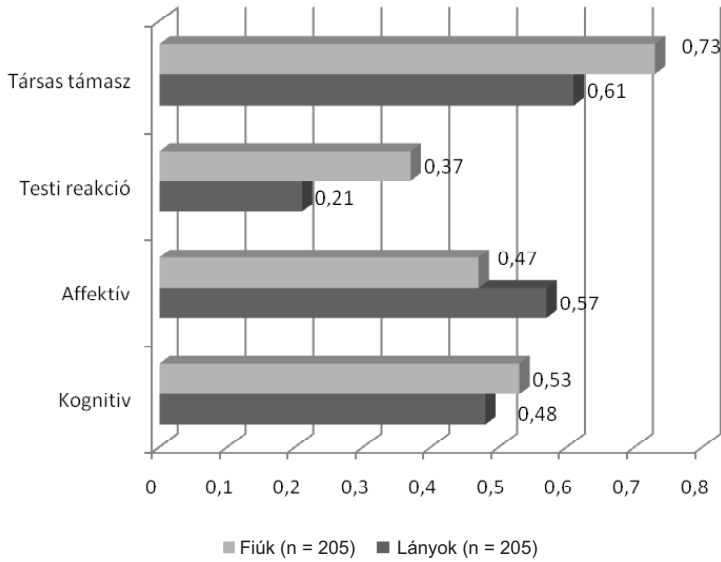
A támadó magatartásmód összetevőinek szerkezetét a 2. ábra mutatja be.

Ebben a korosztályban a támadó magatartásmód szerkezete eltérést mutatott a fiúknál és a lányoknál. A fiúk agresszív magatartásmintáit elsősorban a verbális agresszió és mások kirekesztésére való hajlandóság jellemezte, melyet a támadásból való előny megszerzésére való törekvés követett. Legkevésbé a fizikai agresszió jellemezte őket. A lányoknál a támadó magatartásmód legjelentősebb összetevője a kirekesztés volt, melyet a verbális agresszió követett. Nem találtuk jellemzőnek a lányokra a támadásból származó előnyre való törekvést és a fizikai agressziót.

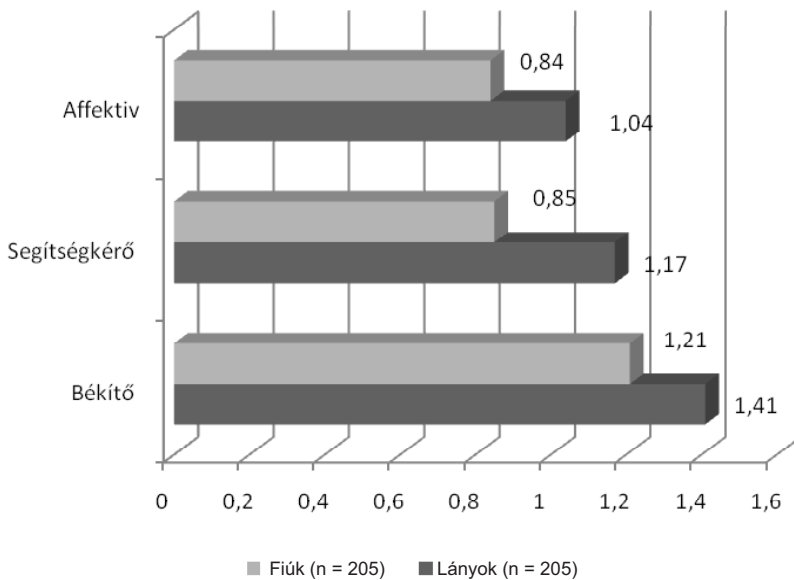
Az áldozat magatartásmód összetevőinek szerkezetét mutatja be a 3. ábra.

Az áldozat magatartásmód szerkezetében nem találtunk jelentősebb nemi eltéréseket ennél a korosztálynál. Mindkét nem az áldozattá válás legfőbb összetevőjének a társas támasz elvesztését érezte, melyet lányoknál az érzelmi reakció, fiúknál a kognitív feldolgozás követett. Harmadik helyen lányoknál a kognitív, fiúknál az érzelmi reakciót találtuk. Mindkét nemre legkevésbé a testi reakció volt jellemző.

A segítő beavatkozás magatartásmód összetevőinek szerkezetét a 4. ábra mutatja be.

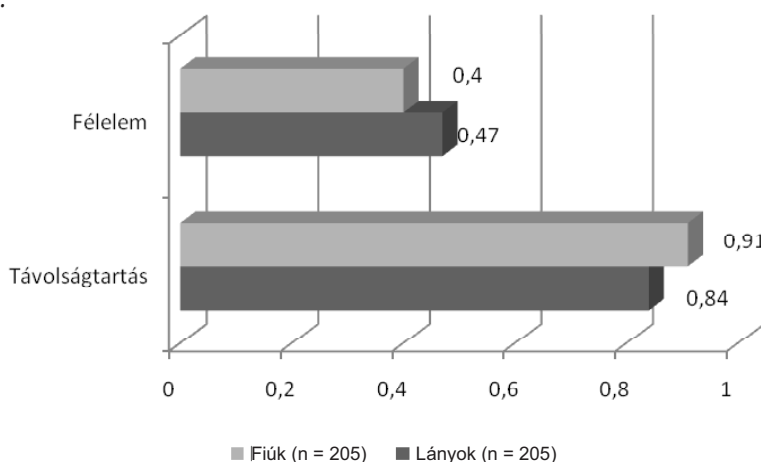
3. ábra. Az áldozat magatartásmód összetevőinek szerkezete a 11-12 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

4. ábra. A segítő beavatkozás magatartásmód összetevőinek szerkezete a 11-12 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

A segítő beavatkozás magatartásmód ennél a korosztálynál hasonló szerkezetet mutatott a két nem esetében. Mindkét nemnél a békítő beavatkozási mód volt a legjellemzőbb, melyet a segítségkérő beavatkozásmód követett. Legkevésbé az affektív reakciót (belső feszültség a látott erőszak hatására) találtuk jellemzőnek ebben az életkorban.

A szemlélő magatartásmód összetevőinek szerkezetét mutatja be az 5. ábra.

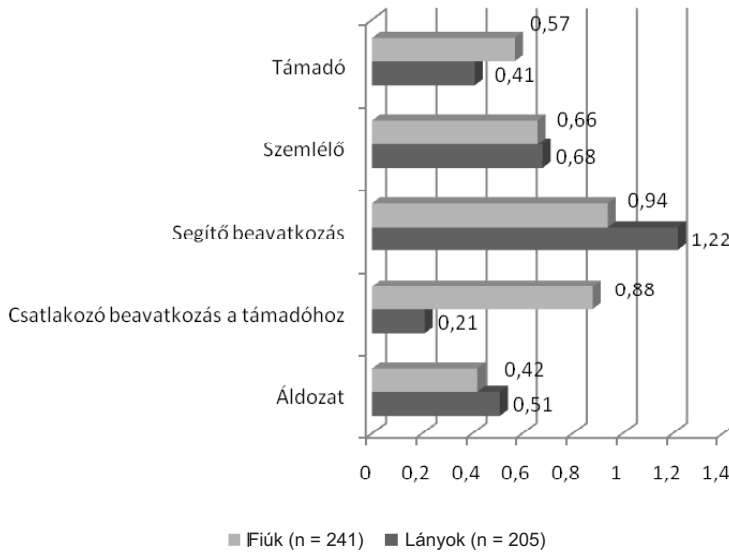
5. ábra. A szemlélő magatartásmód összetevőinek szerkezete a 11–12 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

A szemlélő magatartásmód szerkezetében nem találtunk jelentősebb nemi eltéréseket ennél a korosztálynál. Mindkét nemnél a szemlélő magatartásforma háttérét elsősorban a távolságtartásra való törekvés jellemezte, melyet a félelem követett.

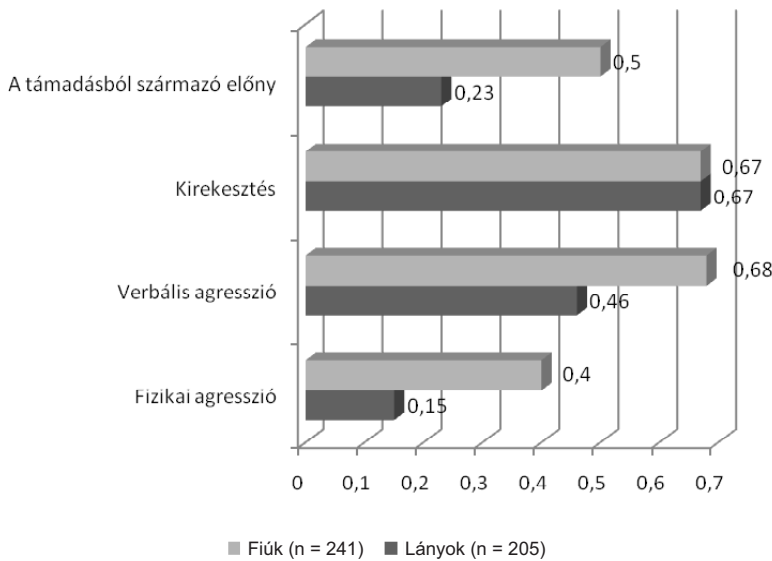
A 6. ábra az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásminták szerkezetét a 13–14 éves korosztálynál mutatja be.

Az ábrából kitűnik, hogy a 13–14 éves életkorban nem történt jelentősebb változás az előző életkorhoz képest az iskolai erőszakra adott magatartásmódok szerkezetében.

Ebben az életkorban a fiúkra szintén a segítő beavatkozás volt leginkább jellemző, mely után a támadóhoz való csatlakozó beavatkozás következett. Ezt a szemlélő és támadó magatartásmód követte. A fiúkra legkevésbé az áldozat magatartásmódot találtuk jellemzőnek. A lányoknál az iskolai erőszakra adott magatartásminták közül ebben az életkorban is a segítő beavatkozást találtuk a legerősebb reakciónak, melyet a szemlélő magatartás követett. Ez után az áldozat és a támadó magatartásminta következtek. A lányokra itt is az volt a legkevésbé a jellemző, hogy a támadóhoz csatlakoznának.

6. ábra. Az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásminták szerkezete a 13-14 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

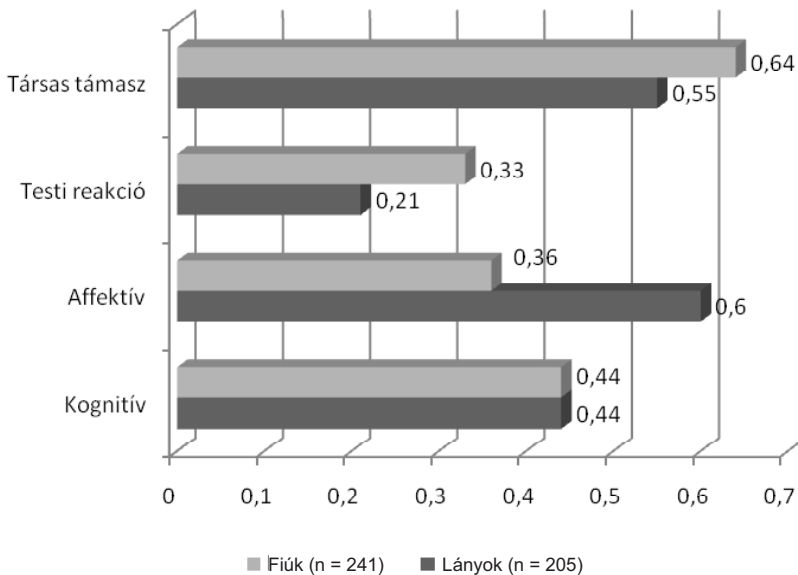
7. ábra. A támadó magatartásmód összetevőinek szerkezete a 13-14 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

Megvizsgáltuk azt is, hogy az iskolai erőszakra adott egyes magatartásmódok (skálák) összetevőinek (alskálák) milyen a szerkezete ennél a korosztálynál.

A támadó magatartásmód összetevőinek szerkezetét mutatja be a 7. ábra.

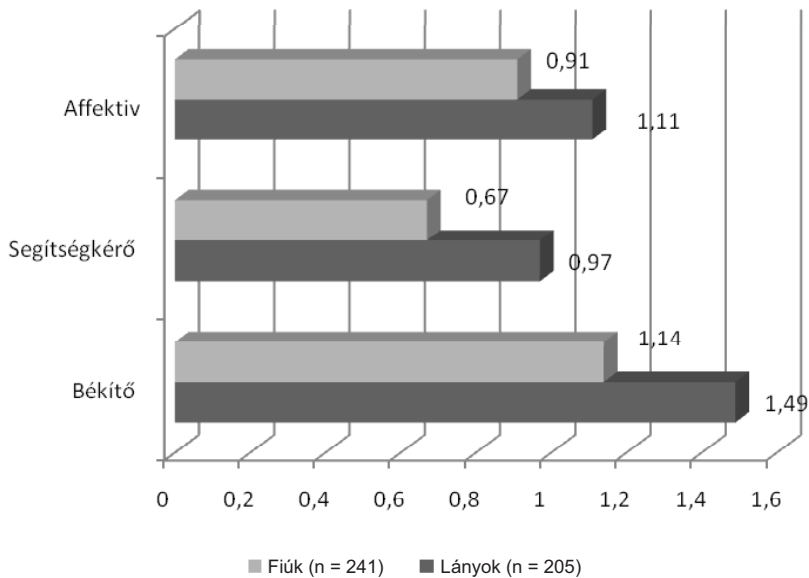
13–14 éves életkorban nem történt jelentősebb változás az előző életkorhoz képest a támadó magatartásmód szerkezetét illetően. Ennél a korosztálynál – az előző korosztályhoz hasonlóan – a támadó magatartásmód szerkezete szintén eltérést mutatott a fiúknál és a lányoknál. A fiúk agresszív magatartásmintáit elsősorban a verbális agresszió és mások kirekesztésére való hajlandóság jellemezte, melyet a támadásból való előny követett. Legkevésbé a fizikai agresszió jellemezte őket. A lányoknál a támadó magatartásmód legjelentősebb összetevője a kirekesztés volt, melyet a verbális agresszió követett. Nem találtuk jellemzőnek a lányokra a támadásból származó előnyre való törekvést és a fizikai agressziót.

Az áldozat magatartásmód összetevőinek szerkezetét mutatja be a 8. ábra.

8. ábra. Az áldozat magatartásmód összetevőinek szerkezete a 13–14 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

13–14 éves életkorban nem történt jelentősebb változás az előző életkorhoz képest az áldozati magatartásmód szerkezetét illetően. Ebben az életkorban is mindkét nem az áldozattá válás legfőbb összetevőjének a társas támasz elvesztését érezte, melyet lányoknál az érzelmi reakció,

9. ábra. A segítő beavatkozás magatartásmód összetevőinek szerkezete a 13–14 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

fiúknál a kognitív feldolgozás követett. Harmadik helyen lányoknál a kognitív, fiúknál az érzelmi reakciót találtuk. Mindkét nemre legkevésbé a testi reakció volt jellemző.

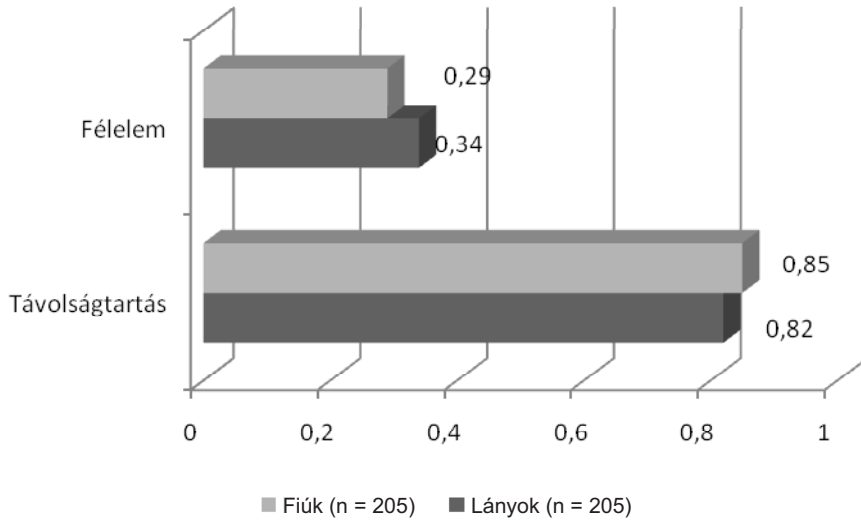
A segítő beavatkozás magatartásmód összetevőinek szerkezetét a 9. ábra mutatja be.

A segítő beavatkozás magatartásmód ennél a korosztálynál is hasonló szerkezetet mutatott a két nem esetében. A segítő beavatkozás magatartásmód összetevői közül a 13–14 éves korosztálynál – az előző korosztályhoz hasonlóan – szintén a békítő beavatkozásmód volt a leggyakrabban előforduló magatartásminta. Az előző korosztállyal ellentétben ezt az affektív reakció követte, végül pedig a segítő beavatkozás következett (az előző korosztálynál a segítő beavatkozás volt a második jellemző magatartásmód).

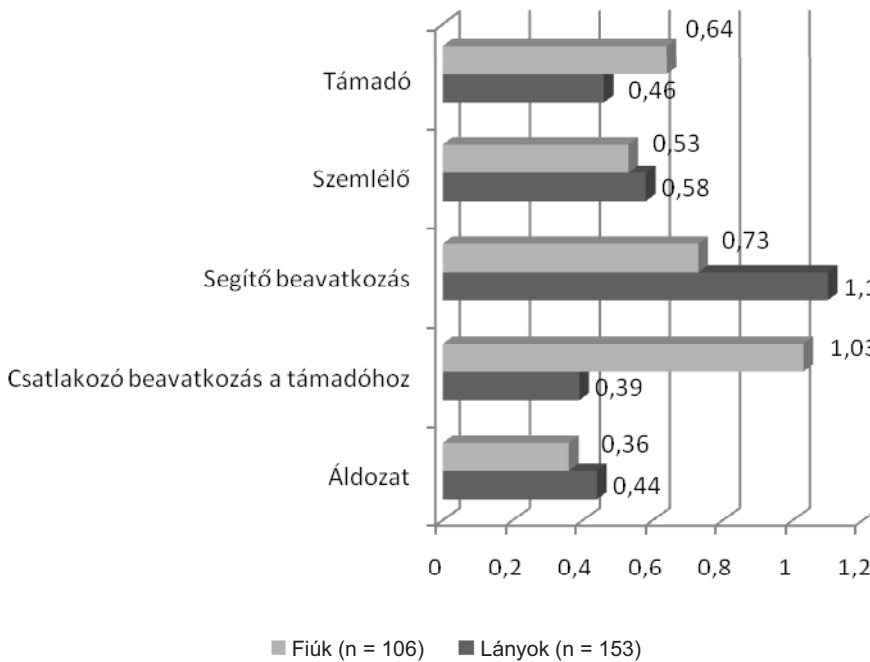
A szemlélő magatartásmód összetevőinek szerkezetét mutatja be a 10. ábra.

A szemlélő magatartásmód szerkezetében ennél a korosztálynál sem találtunk jelentősebb nemi eltéréseket. Mindkét nemnél – hasonlóan az előző korosztályhoz – a szemlélő magatartásforma háttérét elsősorban a távolságtartásra való törekvés jellemezte, melyet a félelem követett.

A 11. ábra az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásminták szerkezetét a 15–16 éves korosztálynál mutatja be.

10. ábra. A szemlélő magatartásmód összetevőinek szerkezete a 13-14 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

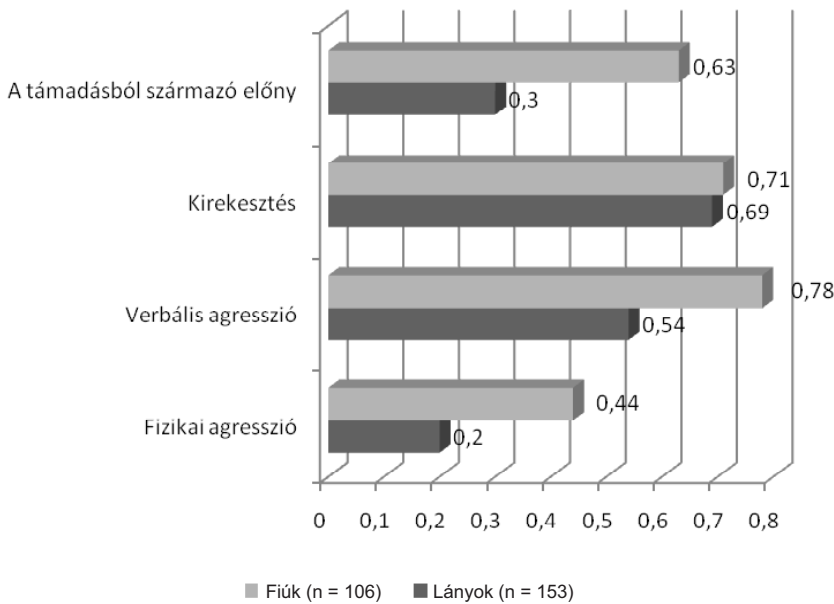

11. ábra. Az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásminták szerkezete a 15-16 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

A 15–16 éves korosztálynál az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásminták szerkezete a lányoknál nem mutat jelentősebb változást az előző korosztályokhoz képest. Ennél a korosztálynál is a segítő beavatkozást találtuk a legerősebb reakciónak, melyet a szemléző magatartás követett. Ez után kb. azonos súllyal az áldozat és a támadó magatartásminták következtek. A lányokra itt is az volt a legkevésbé jellemző, hogy a támadóhoz csatlakoznának.

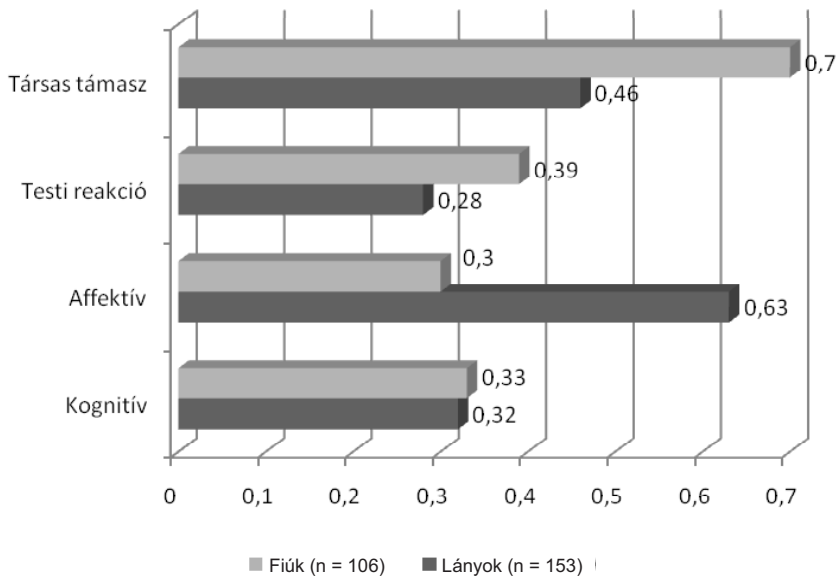
A 15–16 éves korosztálynál az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásminták szerkezete a fiúknál eltérést mutat az előző korosztályokéhoz képest. A fiúk esetében a leginkább előforduló magatartásminta a támadóhoz való csatlakozás volt, melyet a segítő beavatkozás követett. Ez után a támadó és szemléző magatartásforma következett. A fiúkra ennél a korosztálynál is az áldozati magatartásminta volt a legkevésbé jellemző.

A támadó magatartásmód összetevőinek szerkezetét mutatja be a 12. ábra.

12. ábra. A támadó magatartásmód összetevőinek szerkezete a 15–16 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

A 15–16 éves korosztálynál nem történt jelentősebb változás az előző korosztályokhoz képest a támadó magatartásmód szerkezetét illetően. Ennél a korosztálynál – az előző korosztályhoz hasonlóan – a támadó magatartásmód szerkezete szintén eltérést mutatott a fiúknál és a lányok-

13. ábra. Az áldozat magatartásmód összetevőinek szerkezete a 15-16 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

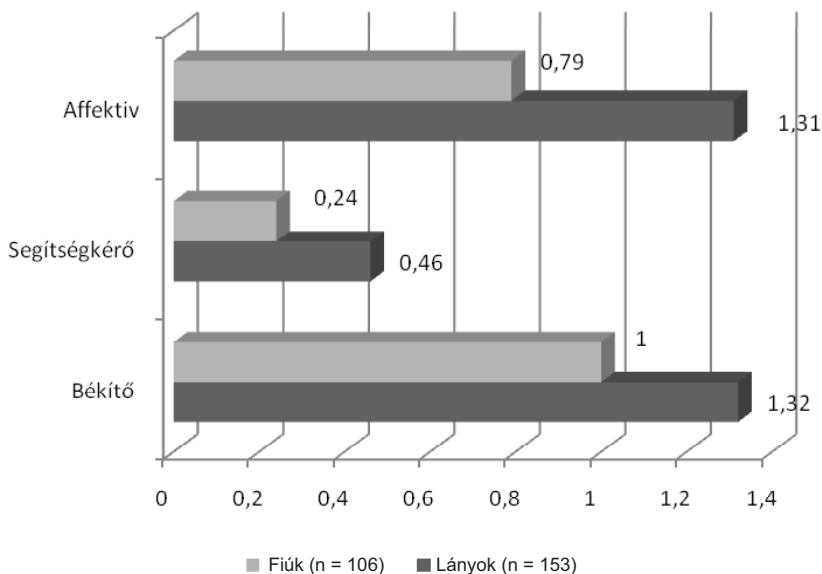
nál. A fiúk agresszív magatartásmintáit elsősorban a verbális agresszió és mások kirekesztésére való hajlandóság jellemezte, melyet a támadásból való előny követett. Legkevésbé a fizikai agresszió jellemezte őket. A lányoknál a támadó magatartásmód legjelentősebb összetevője most is a kirekesztés volt, melyet a verbális agresszió követett. Kevésbé találtuk jellemzőnek a lányokra a támadásból származó előnyre való törekvést és a fizikai agressziót.

Az áldozat magatartásmód összetevőinek szerkezetét a 13. ábra mutatja be.

15-16 éves korban változás következik be az áldozati magatartásformában az előző korosztályokhoz képest. Ettől az életkortól kezdve az áldozati magatartásmód szerkezetét illetően is jelentősebb nemi eltérést tapasztaltunk. A lányok esetében az érzelmi reakció került az első helyre, melyet a társas támasz elvesztése, valamint a kognitív feldolgozás követett. A lányokra legkevésbé a testi reakció volt jellemző. A fiúknál a társas támasz elvesztésének az érzete volt az áldozati magatartás legerősebb összetevője, melyet a testi reakció és a kognitív feldolgozás követett. Fiúk esetében legkevésbé az érzelmi reakció volt jellemző.

A segítő beavatkozás magatartásmód összetevőinek szerkezetét a 14. ábra mutatja be.

A segítő beavatkozás magatartásmód ennél a korosztálynál is hasonló

14. ábra. A segítő beavatkozás magatartásmód összetevőinek szerkezete a 15–16 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

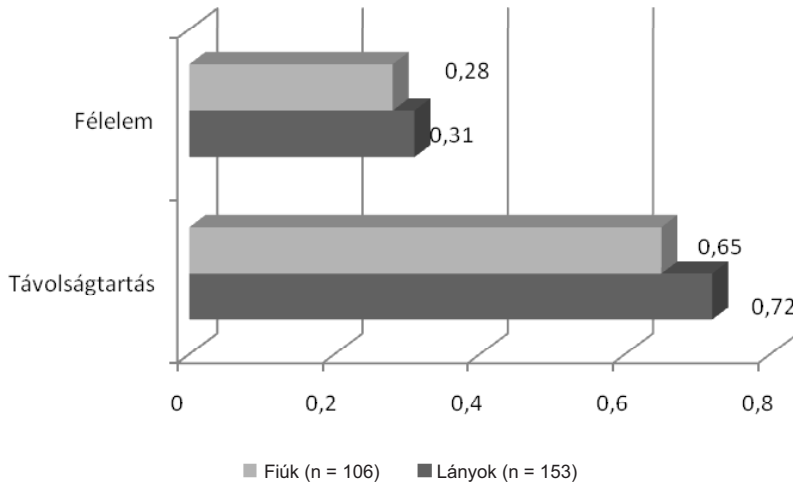
szerkezetet mutatott a két nem esetében. A segítő beavatkozás magatartásmód összetevői közül a 15–16 éves korosztálynál – az előző korosztályhoz hasonlóan – szintén a békítő beavatkozásmód volt a leggyakrabban előforduló magatartásminta. Ezt az affektív reakció követte (a lányoknál ez kb. azonos erejű volt a békítő magatartásmintával), végül pedig a segítő beavatkozás következett.

A szemlélő magatartásmód összetevőinek szerkezetét a 15. ábra mutatja be.

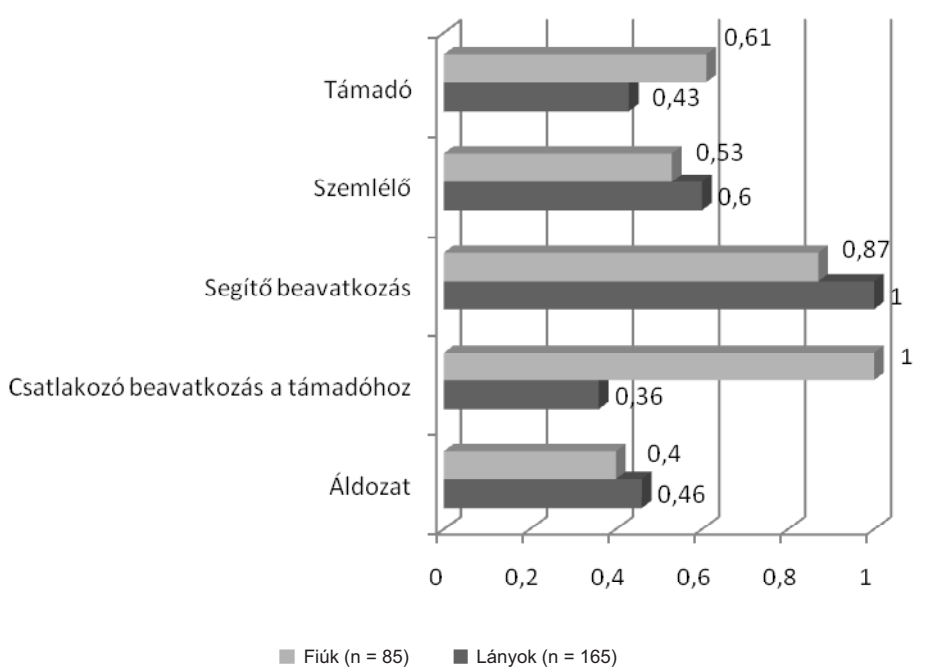
A szemlélő magatartásmód szerkezetében ennél a korosztálynál sem találtunk jelentősebb nemi eltéréseket. Mindkét nemnél – hasonlóan az előző korosztályokhoz – a szemlélő magatartásforma háttérét elsősorban a távolságtartásra való törekvés jellemezte, melyet a félelem követett.

A 16. ábra az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásminták szerkezetét mutatja be a 17–19 éves korosztálynál.

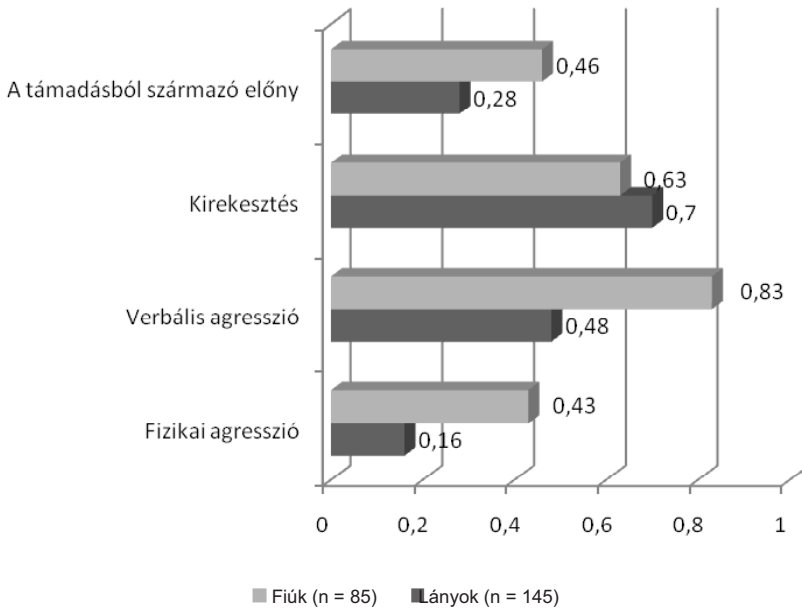
Az ábrából kitűnik, hogy a 17–19 éves korosztálynál nem történt jelentősebb változás az előző korosztályhoz képest az iskolai erőszakra adott magatartásmódok szerkezetében. A lányoknál az iskolai erőszakra adott magatartásminták közül ebben az életkorban is a segítő beavatkozást találtuk a legerősebb reakciónak, melyet a szemlélő magatartás követett. Ez után az áldozat és a támadó magatartásminta következtek. A lányokra most is a legkevésbé az volt jellemző, hogy a támadóhoz csatlakoznának.

15. ábra. A szemlélő magatartásmód összetevőinek szerkezete a 15-16 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

16. ábra. Az iskolai erőszakkal kapcsolatban előforduló magatartásminták szerkezete a 17-19 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

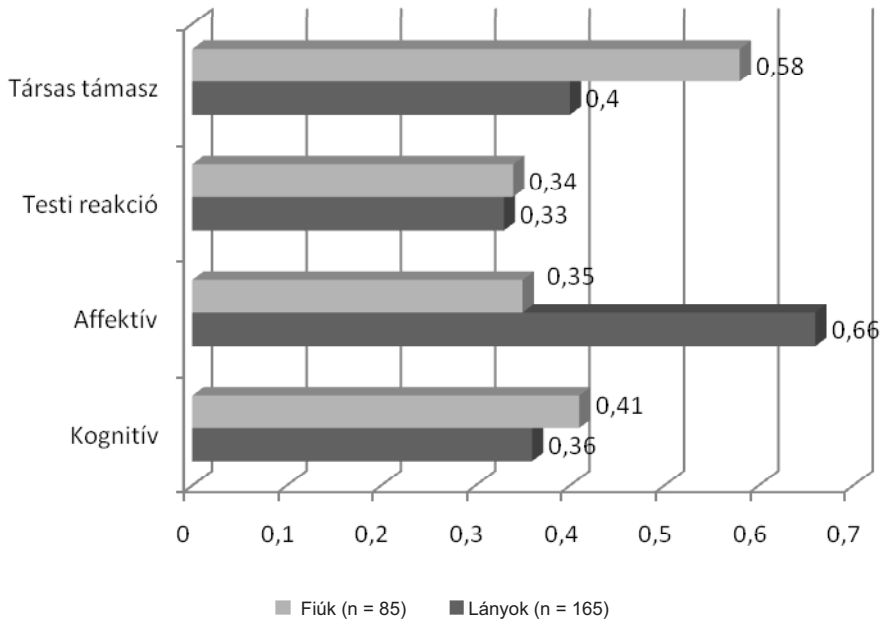
17. ábra. A támadó magatartásmód összetevőinek szerkezete a 17–19 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

Ennél a korosztálynál a fiúkra szintén a csatlakozó beavatkozás volt leginkább jellemző, majd a segítő beavatkozás után a támadóhoz való csatlakozás következett. Ezt a támadó és szemlélő magatartásmód követte. A fiúkra legkevésbé az áldozat magatartásmódot találtuk jellemzőnek.

A támadó magatartásmód összetevőinek szerkezetét mutatja be a 17. ábra.

A támadó magatartásmód szerkezetét illetően a 17–19 éves korosztálynál szintén nem történt jelentősebb változás az előző korosztályokhoz képest. Ennél a korosztálynál – az előző korosztályhoz hasonlóan – a támadó magatartásmód szerkezete szintén eltérést mutatott a fiúknál és a lányoknál. A fiúk agresszív magatartásmintáit elsősorban a verbális agresszió és mások kirekesztésére való hajlandóság jellemezte, melyet a támadásból való előny követett. Legkevésbé a fizikai agresszió jellemezte őket. A lányoknál a támadó magatartásmód legjelentősebb összetevője most is a kirekesztés volt, melyet a verbális agresszió követett. Nem nagyon találtuk jellemzőnek a lányokra a támadásból származó előnyre való törekvést és a fizikai agressziót.

Az áldozat magatartásmód összetevőinek szerkezetét mutatja be a 18. ábra.

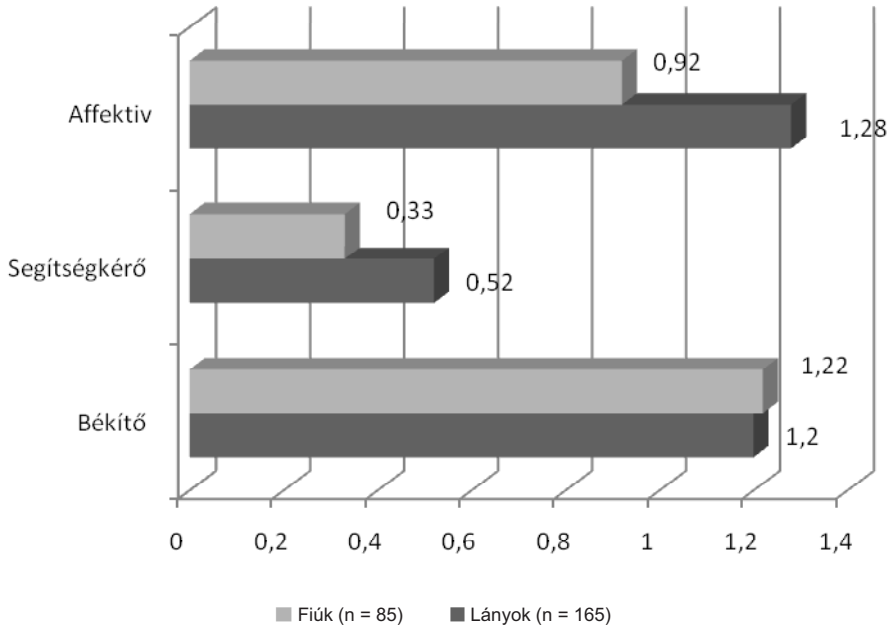
18. ábra. Az áldozat magatartásmód összetevőinek szerkezete a 17-19 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

A 17-19 éves korosztálynál nem történt jelentősebb változás az előző korosztályhoz képest az áldozati magatartásmód szerkezetét illetően. A lányok esetében az érzelmi reakció maradt az első helyen, melyet kb. egyenlő arányban a társas támasz elvesztése, a kognitív feldolgozás, valamint a testi reakció követett. A fiúknál most is a társas támasz elvesztésének az érzete volt az áldozati magatartás legerősebb összetevője, melyet a kognitív feldolgozás követett. Fiúk esetében legkevésbé a testi reakció és az érzelmi reakció volt jellemző.

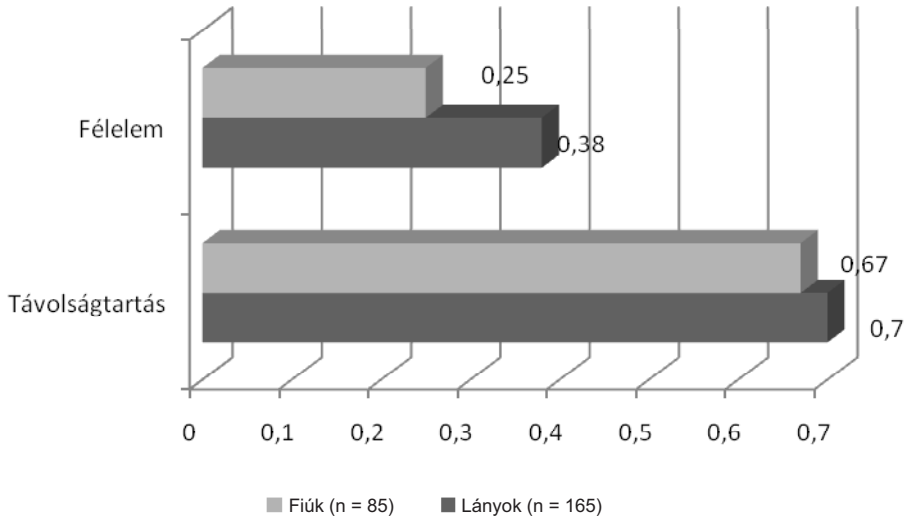
A segítő beavatkozás magatartásmód összetevőinek szerkezetét a 19. ábra mutatja be.

A segítő beavatkozás magatartásmód ennél a korosztálynál is hasonló szerkezetet mutatott a két nem esetében. A segítő beavatkozás magatartásmód összetevői közül a 17-19 éves korosztálynál – az előző korosztályhoz hasonlóan – a fiúknál szintén a békítő beavatkozásmód volt a leggyakrabban előforduló magatartásminta. Ezt fiúknál az affektív reakció követte. A lányoknál ez a sorrend felcserélődött, náluk az affektív reakció került az első helyre, melyet a békítő magatartásmód követett. Mindkét nem esetében végül a segítő beavatkozás következett.

A szemléltető magatartásmód összetevőinek szerkezetét a 20. ábra mutatja be.

19. ábra. A segítő beavatkozás magatartásmód összetevőinek szerkezete a 17-19 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

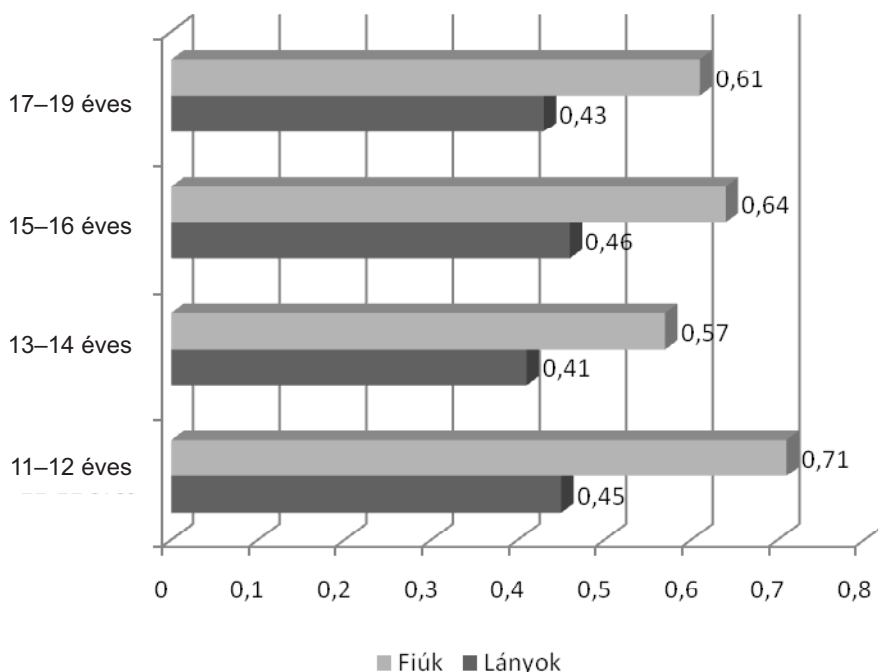
20. ábra. A szemlélő magatartásmód összetevőinek szerkezete a 17-19 éves korosztálynál (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

A szemlélő magatartásmód szerkezetében ennél a korosztálynál sem találtunk jelentősebb nemi eltéréseket. Mindkét nemnél – hasonlóan az előző korosztályokhoz – a szemlélő magatartásforma hátterét elsősorban a távolságtartásra való törekvés jellemezte, melyet a félelem követett.

Nemi különbségek vizsgálata

Megvizsgáltuk azt is, hogy az Iskolai Erőszak Kérdőív egyes skáláira és alskáláira vonatkozóan – az egyes életkori csoportoknak megfelelően – van-e jelentős, szignifikáns mértékű eltérés a nemek között.

A támadó magatartásmód tekintetében a nemek közötti eltérést – az egyes korosztályoknak megfelelően – a 21. ábra mutatja be.

21. ábra. A nemek közötti eltérés a támadó magatartásminta tekintetében, az egyes korosztályoknak megfelelően (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

A támadó magatartásminta minden korosztály esetében jelentős, szignifikáns mértékben volt jellemzőbb a fiúkra, mint a lányokra (11–12 év: $t = 5,675$, $p < 0,001$; 13–14 év: $t = 4,135$, $p < 0,001$; 15–16 év: $t = 2,650$, $p < 0,05$; 17–19 év: $t = 2,654$, $p < 0,05$).

A támadó magatartásminta egyes összetevői közötti nemi különbségeket a 3. táblázat mutatja be.

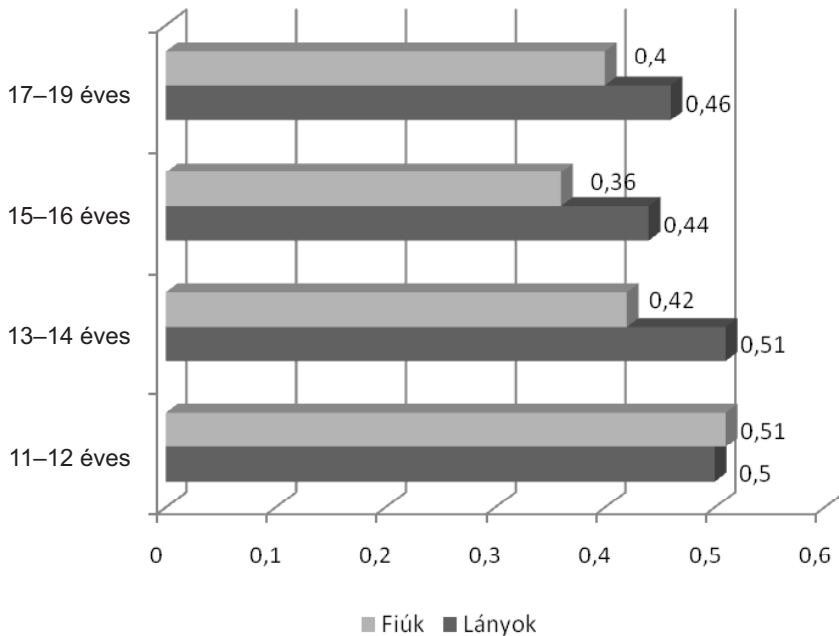
3. táblázat. A nemi eltérések mértéke a Támadó Skála egyes alskáláin

Támadó Skála alskálái	11-12 év	13-14 év	15-16 év	17-19 év
Fizikai agresszió	p<0,05	p<0,001	p<0,05	p<0,001
Verbális agresszió	p<0,001	p<0,001	p<0,05	p<0,001
Kirekesztés	n. sz.	n. sz.	n. sz.	n. sz.
A támadásból származó előny	p<0,001	p<0,001	p<0,001	p<0,05

n. sz. = nem szignifikáns

A támadó magatartás egyes összetevőit vizsgálva azt találtuk, hogy a fiúkra minden korosztály esetében szignifikáns mértékben jellemzőbb volt a fizikai és verbális erőszak és a támadásból származó előny preferálása. A kirekesztés területén nem találtunk jelentősebb különbséget a nemek között.

Az áldozat magatartásmód tekintetében a nemek közötti eltérést – az egyes korosztályoknak megfelelően – a 22. ábra mutatja be.

22. ábra. A nemek közötti eltérés az áldozat magatartásminta tekintetében, az egyes korosztályoknak megfelelően (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

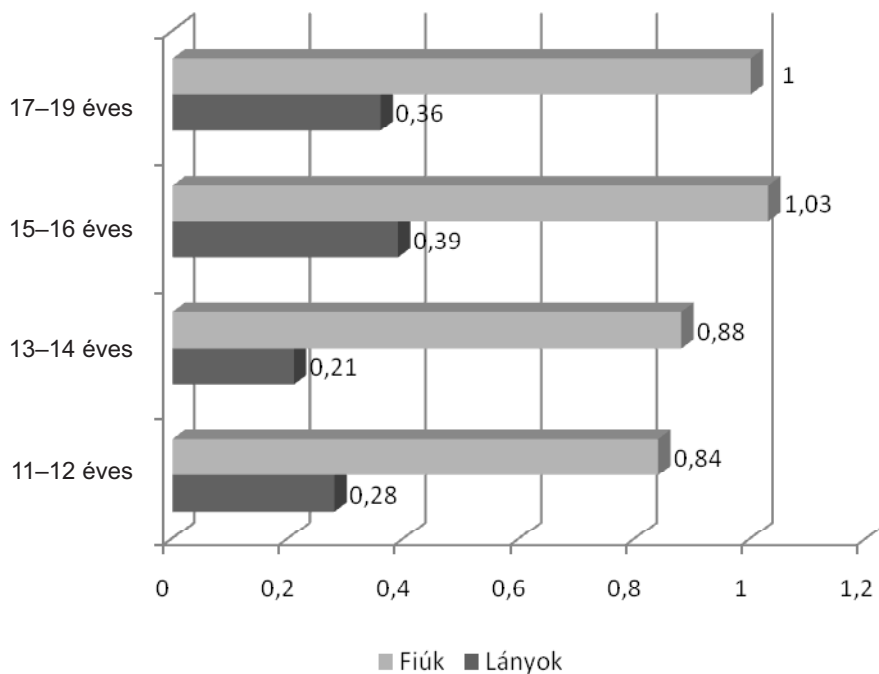
Az ábrából kitűnik, hogy 11–12 éves korban még kb. azonos szinten váltak áldozatává az iskolai erőszaknak a lányok és fiúk. 13–14 éves kortól kezdve viszont ezt a magatartásmintát elsősorban a lányokra találtuk jellemzőbbnek, ami azonban a szignifikáns mértéket egyik korosztály esetében sem érte el.

Az áldozat magatartásminta egyes összetevői közötti nemi különbségeket a 4. táblázat mutatja be.

4. táblázat. A nemi eltérések mértéke az Áldozat Skála egyes alskáláin

Áldozat Skála alskálái	11–12 év	13–14 év	15–16 év	17–19 év
Kognitív	n. sz.	n. sz.	n. sz.	n. sz.
Affektív	$p < 0,05$	$p < 0,001$	$p < 0,001$	$p < 0,001$
Testi reakció	$p < 0,05$	$p < 0,05$	n. sz.	n. sz.
Társas támasz	n. sz.	n. sz.	$p < 0,05$	n. sz.

n. sz. = nem szignifikáns

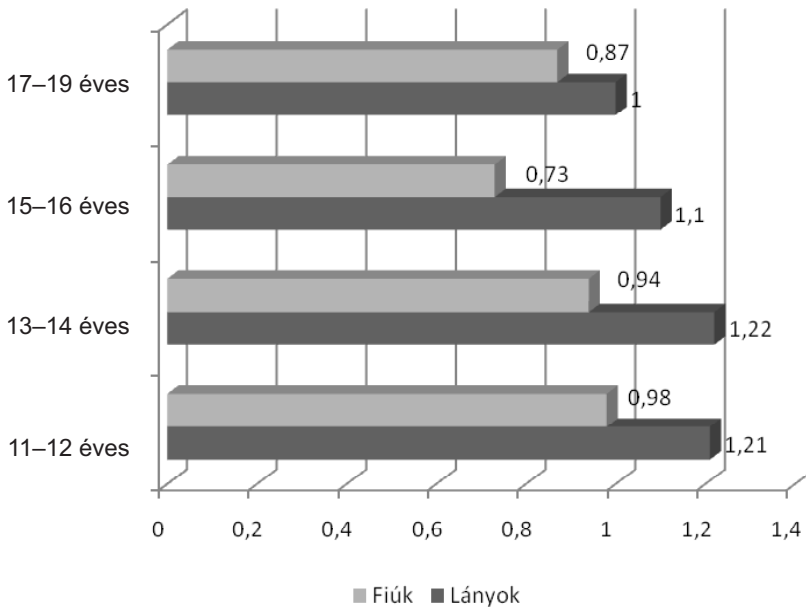
23. ábra. A nemek közötti eltérés a csatlakozó beavatkozás magatartásminta tekintetében, az egyes korosztályoknak megfelelően (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

Az áldozat magatartásminta egyes összetevőit vizsgálva azonban más volt a helyzet. Minden korosztálynál jelentős mértékű eltérést találtunk az affektív reakció terén, amelyre a lányok sokkal hajlamosabbnak mutatkoztak, mint a fiúk. Az általános iskolás fiúk áldozati szerepkörben szignifikáns mértékben mutatkoztak hajlamosabbnak a testi reakcióra, mint a lányok. Ez a jellegű hajlandóság jobban jellemezte a középiskolás fiúkat is, de ebben az életkorban ez a különbség már nem volt szignifikáns mértékű. A társas támasz iránti igényt is a fiúkra találtuk jellemzőbbnek, azonban ez a különbség a szignifikáns mértéket csak a 15–16 éves korosztálynál érte el. Nem tudtunk jelentős mértékű eltérést kimutatni a bántás kognitív feldolgozása területén.

A csatlakozó beavatkozás magatartásmód tekintetében a nemek közötti eltérést – az egyes korosztályoknak megfelelően – a 23. *ábra* mutatja be.

A csatlakozó beavatkozás magatartásmintát vizsgálva azt találtuk, hogy a fiúkra minden korosztály esetében szignifikáns mértékben jellemzőbb volt a támadóhoz való csatlakozás, mint a lányokra (11–12 év: $t = 7,380$, $p < 0,001$; 13–14 év: $t = 8,718$, $p < 0,001$; 15–16 év: $t = 5,588$, $p < 0,001$; 17–19 év: $t = 5,863$, $p < 0,001$).

A segítő beavatkozás magatartásmód tekintetében a nemek közötti eltérést – az egyes korosztályoknak megfelelően – a 24. *ábra* mutatja be.

24. *ábra*. A nemek közötti eltérés a segítő beavatkozás magatartásminta tekintetében, az egyes korosztályoknak megfelelően (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

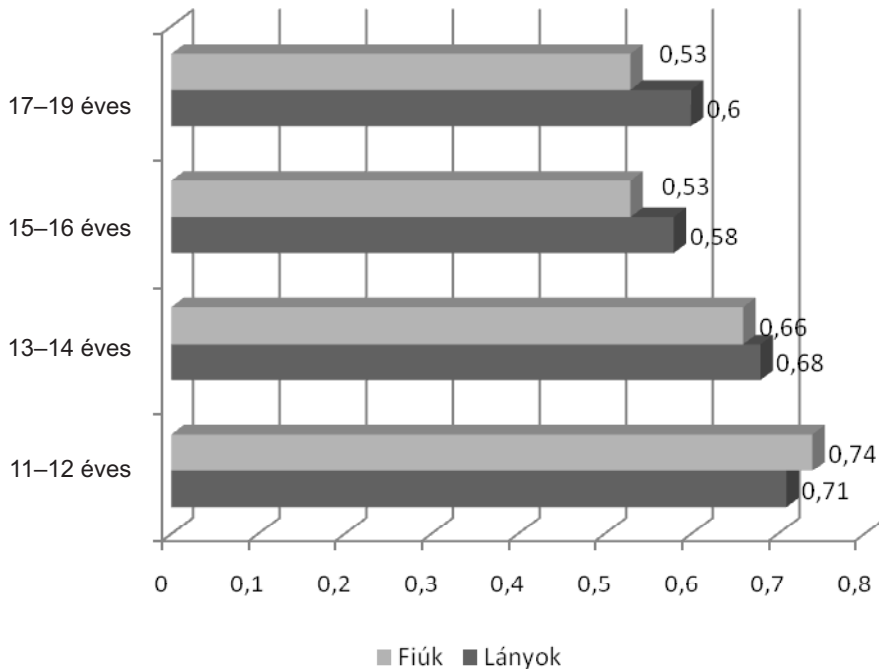
A segítő beavatkozás magatartásmintát vizsgálva azt találtuk, hogy a lányokra minden korosztály esetében szignifikáns mértékben jellemzőbb volt a segítő beavatkozásra való törekvés, mint a fiúkra (11–12 év: $t = 3,888$, $p < 0,001$; 13–14 év: $t = 4,626$, $p < 0,001$; 15–16 év: $t = 4,245$, $p < 0,001$; 17–19 év: $t = 2,334$, $p < 0,05$).

A segítő beavatkozás magatartásminta egyes összetevői közötti nemi különbségeket az 5. táblázat mutatja be.

5. táblázat. A nemi eltérések mértéke az Segítő Beavatkozás Skála egyes alszkáláin

Segítő Beavatkozás Skála alszkálái	11–12 év	13–14 év	15–16 év	17–19 év
Békítő beavatkozás	$p < 0,05$	$p < 0,001$	$p < 0,05$	n. sz.
Segítségkérő beavatkozás	$p < 0,001$	$p < 0,001$	$p < 0,05$	n. sz.
Affektív	$p < 0,05$	$p < 0,05$	$p < 0,001$	$p < 0,001$

n. sz. = nem szignifikáns

25. ábra. A nemek közötti eltérés a szemlélt magatartásminta tekintetében, az egyes korosztályoknak megfelelően (egy állításra adott értékek átlaga alapján)

A segítő beavatkozás magatartásminta egyes összetevőit vizsgálva azt találtuk, hogy a lányokra minden korosztály esetében szignifikáns mértékben jellemzőbb volt az affektív reagálásmód, mint a fiúkra. Békítő és segítségkérő beavatkozásra is szignifikáns mértékben hajlandóbbak voltak az általános iskolás és 15–16 éves lányok, mint az ilyen korú fiúk.

A szemlélő magatartásmód tekintetében a nemek közötti eltérést – az egyes korosztályoknak megfelelően – a 25. ábra mutatja be.

A szemlélő magatartásmódot a 11–12 éves korosztály kivételével inkább jellemzőbbnek találtuk a lányokra, mint a fiúkra, azonban ez a különbség nem volt jelentős, szignifikáns mértékű.

A szemlélő magatartásminta egyes összetevőit vizsgálva azt találtuk, hogy a félelem minden korosztály esetében jellemzőbb volt a lányokra, mint a fiúkra. A távolságtartást általános iskolában a fiúkra, középiskolában a lányokra találtuk jellemzőbbnek. A nemek közötti különbség azonban sem a félelem, sem a távolságtartás esetében egyik korosztálynál sem érte el a szignifikáns szintet.

ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen tanulmány célja az volt, hogy feltárja az iskolai gyakorlatban előforduló erőszakos magatartás- és viselkedésminták szerkezetét, a támadó, az áldozat, a csatlakozó beavatkozó, a segítő beavatkozó és szemlélő magatartásminta előfordulási arányait (különös tekintettel a nemi és életkori eltérésekre) az általános és középiskolás tanulók között.

Az általános iskolai korosztálynál (11–14 év) az iskolai erőszakra adott reakciók közül a leggyakrabban előforduló magatartásminta – nemektől függetlenül – a segítő beavatkozás volt. A segítő beavatkozás elsősorban békítő beavatkozást jelentett, melyet a 11–12 éves korosztálynál a segítségkérő beavatkozás követett – ez a 13–14 éves korosztálynál már a legkevésbé preferált magatartásmintává vált. Míg a látott erőszak hatására keletkező belső feszültség (affektív reakció) a 11–12 éves korosztálynál a segítő beavatkozás leggyengébb összetevője volt, addig a 13–14 éves korosztálynál már erősebb tendenciaként jelentkezett, mint a felnőttektől történő segítségkérő beavatkozás.

A középiskolai korosztálynál az iskolai erőszakra adott legerősebb reakciók tekintetében eltérést találtunk a fiúk és lányok között. A lányoknál – az általános iskolai korosztályhoz hasonlóan – a segítő beavatkozás maradt a legerősebb magatartásminta, melyen belül a békítő beavatkozás, affektív reakció és segítségkérő beavatkozás volt a sorrend. A segítő beavatkozás magatartásmintát vizsgálva azt találtuk, hogy a lányokra minden korosz-

tály esetében szignifikáns mértékben jellemzőbb volt a segítő beavatkozásra való törekvés, mint a fiúkra. A segítő beavatkozás magatartáson belül a lányokra minden korosztály esetében szignifikáns mértékben jellemzőbb volt az affektív reagálásmód, mint a fiúkra. Békítő és segítségkérő beavatkozásra is szignifikáns mértékben hajlandóbbak voltak az általános iskolás és 15–16 éves lányok, mint az ilyen korú fiúk. A fiúk esetében középiskolai korosztálytól a támadóhoz való csatlakozó beavatkozás magatartásmintája vált a legjelentősebbé az iskolai erőszakra adott reakciók közül. A csatlakozó beavatkozás magatartásmintát vizsgálva azt találtuk, hogy a fiúkra minden korosztály esetében szignifikáns mértékben jellemzőbb volt a támadóhoz való csatlakozás, mint a lányokra. A lányoknál ez a magatartásminta minden korosztály esetében a legkevésbé használt reakciómód volt.

Az iskolai erőszakra adott második legerősebb magatartásminta tekintetében szintén jelentősebb eltérések mutatkoztak a fiúk és lányok között. Ez a lányoknál minden korosztály esetében a szemléző magatartásminta volt, melynek összetevői közül a távolságtartás meghatározóbb volt, mint a félelem (a félelem azonban minden korosztály esetében jellemzőbb volt a lányokra, mint a fiúkra). A szemléző magatartásmintát a fiúkra kevésbé találtuk jellemzőnek, általános iskolai korosztálynál a harmadik, középiskolai korosztálynál csak a negyedik legerősebb magatartásminta volt, melynek összetevői közül a fiúknál is a távolságtartás volt a meghatározóbb. Az általános iskolás fiúk esetében a második legerősebb magatartásminta a támadóhoz való csatlakozó beavatkozás volt, a középiskolai fiúknál pedig a segítő beavatkozás, melynek összetevői közül a békítő beavatkozás volt a legjelentősebb, ezt az affektív reakció követte. A segítő beavatkozás összetevői közül a legkevésbé a felnőttől való segítség kérése volt jellemző a fiúkra (ez a tendencia 13 éves kortól nemektől függetlenül a segítő magatartásminta legkevésbé preferált összetevője volt).

Az iskolai erőszakra adott támadó magatartásmódot nem találtuk jellemzőnek egyik korosztály esetében sem. Kimutattuk azt, hogy a támadó magatartásminta minden korosztály esetében jelentős, szignifikáns mértékben volt jellemzőbb a fiúkra, mint a lányokra. A fiúkra minden korosztály esetében szignifikáns mértékben jellemzőbb volt a fizikai és a verbális erőszak alkalmazása és a támadásból származó előny preferálása. A kirekesztés területén nem találtunk jelentősebb különbséget a nemek között.

Az iskolai erőszakra adott reakciók közül az áldozat magatartásmintát találtuk a legkevésbé jellemzőnek a vizsgálati mintára. 11–12 éves korban még kb. azonos szinten váltak áldozatává az iskolai erőszaknak a lányok és fiúk. 13–14 éves kortól kezdve viszont ezt a magatartásmintát elsősorban

a lányokra találtak jellemzőbbnek, ami a szignifikáns mértéket azonban egyik korosztály esetében sem érte el. Az áldozat magatartásminta egyes összetevőit vizsgálva azonban más volt a helyzet. Minden korosztálynál jelentős mértékű eltérést találtunk az affektív reakció terén, amelyre a lányok sokkal hajlamosabbnak mutatkoztak, mint a fiúk. Az általános iskolás fiúk áldozati szerepkörben szignifikáns mértékben mutatkoztak hajlamosabbnak a testi reakcióra, mint a lányok. Ez a jellegű hajlandóság jobban jellemezte a középiskolás fiúkat is, de ebben az életkorban ez a különbség már nem volt szignifikáns mértékű. A társas támasz iránti igényt is a fiúkra találtak jellemzőbbnek, azonban ez a különbség a szignifikáns mértéket csak a 15–16 éves korosztálynál érte el. Nem tudtunk jelentős mértékű eltérést kimutatni a bántás kognitív feldolgozása területén.

Feltáró jellegű kutatásunk eredményei segíthetik az iskolai erőszak elleni fellépés szervezeti, tantárgyi kereteinek a kibővítését, alternatív megoldásokat kínáló cselekvési és prevenció programok kidolgozását, valamint beépülhetnek a pedagógusképzés és továbbképzés ismeretrendszerébe.

Irodalom

- Bandura, A. (1965): Influence of models' reinforcement contingencies on the acquisition of imitative responses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1: 587–595.
- Bandura, A. (1973): *Agression: a social learning analysis*. Englewood Cliffs, NJ. Prentice-Hall.
- Csepeli Gy. (1997): *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Dambach, K. E. (2001): *Pszichoterror (modding) az iskolában*. Akkord Kiadó, Budapest.
- Figula E. (2004): *Iskolai zaklatás és erőszak pszichológusszemmel*. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Közalapítvány Füzetek 19, Nyíregyháza.
- Hárdi I. (1997): *Lelki egészségvédelem*. Medicina Kiadó, Budapest.
- Hartup, W. W. (1974): Agression in childhood. Developmental perspectives. *American Psychologist*, 29: 336–341.
- Kopp, C. B., Kaler, S. R. (1989): Risk in infancy. Origins and implications. *American Psychologist*, 44: 224–230.
- Lober, R., Stouthamer-Lober, M. (1986): Family factors as correlates and predictors of conduct problems and juvenile delinquency. In Tonry, M., Morris, N. (eds.): *Crime and justice*. Vol. 7. University of Chicago Press, Chicago.
- Maccoby, E. E. (1980): *Social development: Psychological growth and the parent-child relationship*. Hancourt Brace Jovanovic, New York.
- Myers, D. G. (1987): *Social Psychology*. McGraw-Hill, New York.
- Mihály I. (2000): Erőszak az iskolában. *Új Pedagógiai Szemle*, 4: 52–58.
- Mihály I. (2003): Az iskolai terror természetrajza. *Új Pedagógiai Szemle*, 9: 75–80.
- Olweus, D. (1980): Familial and temperamental determinants of aggressive behavior in adolescent boys: a causal analysis. *Developmental Psychology*, 16: 23–35.

- Olweus, D. (1991): Bully/victim problems among school children: Basic fact and effects of a school based intervention program. In Pepler, D. J., Rubin, K. H. (eds.): *The development and treatment of childhood aggression*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., New Jersey.
- Olweus, D. (1994): *Bullying at school: what we know and what we can do*. Oxford, Blackwell Publishers.
- Parker, R. D., Slaby, R. B. (1983): The development of aggression. In Mussen, P. H. (ed.): *Handbook of child psychology. Socialization, personality and social behavior*. Wiley, New York.
- Ranschburg J. (1973): *Félelem, harag, agresszió*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Rutter, M., Yule, B., Quinton, D., Rowland, O., Yule, W., Berger, M. (1975): Attainment and adjustment in two geographical areas: III. Some factors accounting for area differences. *British Journal of Psychiatry*, 126: 520-533.
- Stayer, F. F. (1991): The development of agonistic and affiliative structures in preschool play groups. In Silverberg, J., Gray, J. P. (eds.): *To fight or not to fight: Violence and peacefulness in humans and other primates*. Oxford University Press, Oxford.
- Swain, J. (1998): What does bullying really mean? *Educational Research*, 40: 357-364.
- Utasi J. (2000): Erőszak az iskolában. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 1: 27-30.
- Vassné Figula E., Margitics F., Barcsa L., Madácsi M., Pauwlik Zs., Rozgonyi T. (2008): *Iskolai Erőszak Kérdőív (felhasználói kézikönyv)*. Krúdy Könyvkiadó, Nyíregyháza.

VASSNÉ FIGULA, ERIKA - MARGITICS, FERENC -
BARCSA, LÁSZLÓNÉ - MADÁCSI, MÁRIA - PAUWLIK, ZSUZSA -
ROZGONYI, TIBORNÉ

EXAMINATION OF BEHAVIOUR PATTERNS RELATED TO BULLYING AMONG PUPILS OF PRIMARY AND SECONDARY SCHOOLS

Objectives: The objective of this study is to reveal the structure of bullying behaviour patterns occurring at schools, the occurrence rate of the aggressor, victim, joining interferer, aiding interferer and spectator behaviour patterns among pupils and students at primary and secondary schools. *Methods:* We used the Bullying Questionnaire developed by our research team to study the behaviour patterns that are related to bullying. *Results:* In the case of primary school pupils the behaviour pattern occurring most frequently was - regardless of gender - aiding intervention. For the secondary school students we revealed differences between boys and girls. Among girls the most intensive behaviour pattern was aiding intervention, while among boys joining to the attacking party was the most typical. Regarding the second strongest behaviour pattern shown in the case of bullying we found that to girls the spectator manner was most typical in every age group, while in the case of primary school boys the intervention by way of joining to the attacking party was most peculiar and in the case of secondary school boys the aiding intervention was most characteristic. The attacking behaviour given to bullying was not found typical in any of the age groups. However, the attacking behaviour was significantly more typical to boys in every age group than to girls. The application of physical and verbal force as well as preference

of advantage deriving from attack was significantly more peculiar to boys than to girls in every age group. The victim behaviour pattern was the least typical to the specimen. At the age between 11 and 12 the boys and girls became victims due to bullying nearly at the same level. As of the age between 13 and 14, however, this behaviour pattern was found principally more characteristic to girls, but this did not reach the significant level in the case of either age group.

Keywords: bullying, aggressor, victim, joining interferer, aiding interferer and spectator behaviour patterns